

ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ

Від того, наскільки успішно відбуватимуться процеси інтеграції росіян в українське суспільство, значною мірою залежать перспективи України як незалежної демократичної держави. Згідно з теорією культурної адаптації або аккультурації залежно від того, як етнічна меншина вирішує дві основні проблеми - підтримки власної культури (наскільки важливим визнається підтримання своєї культурної ідентичності) та участі в міжкультурних контактах (наскільки необхідним вважається засвоєння культури етнічної більшості) - існують чотири стратегії аккультурації: асиміляція (засвоюється культура етнічної більшості); маргіналізація (не засвоюється культура більшості але й не підтримується своя); сепарація (підтримується своя, але не засвоюється культура більшості); інтеграція (підтримується своя культура і одночасно засвоюється культура етнічної більшості). Крім сепарації, яка передбачає ізоляцію від культури етнічної більшості, всі інші стратегії адаптації є формами етнооб'єднувачих процесів, у тому числі

маргіналізація, що являє собою фактично розтягнуту в часі асиміляцію. Якщо стратегії асиміляції і маргіналізації не потребують якихось форм групової організації (мобілізації етнічності), то реалізація стратегії інтеграції передбачає організовані зусилля, а сепарація (якщо вона не є наслідком відторгнення групи з боку етнічної більшості) означає крайню форму політизації етнічної групи.

Отже, в умовах зміни політичного статусу росіян від панівної більшості наддержави до етнічної меншини іншої держави вони постали перед вибором одного з варіантів етнополітичної поведінки: або адаптуватися до нової етнополітичної ситуації, або ізолюватися, емігрувати. Оскільки масово емігрувати із зазначених вище причин росіяни не збиралися, різні їх групи, залежно від конкретної етнополітичної ситуації, яка склалася в тому чи іншому регіоні, а також від типу їх національної самоідентифікації, обирали ту чи іншу стратегію адаптації.

Подекуди панувала думка, що кращою стратегією культурної адаптації є асиміляція, оскільки вона дає можливість мігрантам порівняно швидко стати повноправними членами суспільства. Однак нині оптимальним шляхом вважається бікультуралізм і білінгвізм, які досягаються через інтеграцію. Виявилось, що білінгвізм і бікультуралізм, зменшуючи психологічний дискомфорт і підтримуючи позитивну самоідентифікацію у представників етнічних меншин, є важливим механізмом їх адаптації до соціокультурних норм етнічної більшості.

Для реалізації стратегії інтеграції потрібне взаємне пристосування етнічних спільнот: етнічна більшість повинна бути налаштована на відкритість і толерантність до культурних відмінностей, тобто до традицій, звичаїв, релігії інших етнічних спільнот, а також адаптувати свої соціальні інститути (влада, судочинство, освіта тощо) до потреб цих груп; у свою чергу, етнічні меншості мають усвідомити потребу адаптації до основних цінностей етнічної більшості, а також готовність до певних самообмежень в обсягах і масштабах відтворення своїх етнокультурних та етноментальних характеристик.

Щодо позиції етнічної більшості, то, як зазначалося вище, абсолютна більшість українців толерантно ставиться до росіян і не надає на побутовому рівні будь-якого значення етнічним відмінностям між собою і росіянами. Національне законодавство України, яке визнано міжнародними експертами одним з найдемократичніших, забезпечує росіянам, як і іншим національним меншинам, задоволення їх культурно-освітніх, інформаційних та інших потреб, обумовлених прагненням російського населення зберегти свою культуру. Певним недоліком національного законодавства в цьому плані є відсутність у ньому чітко поставленого завдання інтеграції національних меншин в українське суспільство і самого поняття “інтеграція” в положеннях, що характеризують політику держави щодо меншин.

Однак, вирішальною умовою успішної інтеграції росіян в українське суспільство є, звичайно, налаштованість на це самих росіян. Численні дослідження свідчать, що процес інтеграції росіян відбувається неоднозначно і просувається в різних регіонах і в різних ланках суспільного життя з різною швидкістю. Певне уявлення про деякі аспекти і сторони цього процесу дає аналіз етнокультурних та етнополітичних орієнтацій, а також змін, що відбуваються в характері національної самоідентифікації росіян.

Етнокультурні орієнтації. У колишньому СРСР держава створювала для росіян умови, за яких вони скрізь відчували себе “вдома” і більше усвідомлювали, що живуть “у своєму Союзі”, ніж у республіці іншого народу. Певний психологічний дискомфорт, пов’язаний з життям в іншоетнічному середовищі, компенсувався соціальними і національними привілеями, зокрема, росіяни могли працювати і вчитись, послуговуючись виключно своєю рідною мовою. У зв’язку з цим соціальне життя росіян (кар’єра, забезпечення культурно-освітніх потреб, побут) практично не залежало від національно-культурного середовища республік. Це обумовлювало певну відмежованість російського населення від культур і мов корінних народів республік. Фактично росіяни, незалежно від

їх частки серед жителів тієї чи іншої республіки, не адаптувалися до культури місцевого населення тому, що держава саме це населення змушувала пристосовуватися до них.

Порівняно з іншими республіками в Україні внаслідок спорідненості росіян і українців ситуація в цьому сенсі була дещо кращою. Тут росіяни досить повно інтегрувалися в побутову українську культуру - більшість з них сприймала багато українських звичаїв, любила українські пісні і загалом не уявляла цю частину української культури як "чужу". Що ж до "високої", професійної культури, то практично всі їх потреби в цій сфері задовольнялися російською, або так званою загальнорадянською російськомовною культурою.

З утворенням незалежної Української держави росіяни почали дедалі більше відчувати неможливість жити ізольовано від української мови і культури та необхідність або зміни середовища, або більш повної і всебічної адаптації до цінностей етнічної більшості. Залежно від місцевої етнокультурної ситуації в різних регіонах ця потреба відчувалася більшою чи меншою мірою. Так, дослідження 1992 р. засвідчило, що 65% росіян у Києві, 54% у Львові і 9% у Сімферополі висловились за те, щоб їхні діти відвідували школу з українською мовою навчання. За даними опитування 1996 р., 72% росіян України тією чи іншою мірою володіли українською мовою, зокрема могли вільно спілкуватись і писати - 27%, могли вільно спілкуватись, але мали труднощі з письмом - 17%, могли спілкуватись, але з труднощами - 28%. Понад чверть росіян (28%) зазначили, що не володіють українською мовою (очевидно, малося на увазі активне володіння нею, оскільки, враховуючи близьку спорідненість мов, росіян, які б не розуміли української мови, практично не має). В колі сім'ї спілкувалися російською мовою 93% росіян (51% українців), українською - 7% росіян (51% українців). З друзями і сусідами говорили переважно російською 89% росіян (54% українців), переважно українською - 12% росіян (51% українців). На роботі спілкувалися російською 43% росіян і 29% українців.

Отже, як у власне етнічному, так і в політичному сенсі російська меншина дедалі більше відчуває себе українцями (етноніми титульних націй перетворюються, як правило, в політоніми, тобто позначають усіх громадян даної держави незалежно від їх етнічної належності), громадянами і патріотами України.

Процес інтеграції російського населення відбувається по-різному, залежно від конкретної етнонаціональної ситуації в тому чи іншому регіоні України, рівня вкоріненості росіян у місцеве українське середовище, а також від пов'язаного з цими чинниками типу їх національного самоусвідомлення. Інтеграція росіян швидше відбувається на заході України, повільніше в центрі і тільки розпочинається на сході і півдні. Інтеграція супроводжується ототожненням росіянами себе з Українською державою. Як у власне етнічному (близько половини росіян вважають себе і росіянами, і українцями одночасно), так і в політичному сенсі росіяни дедалі більше відчувають себе українцями (етноніми титульних націй перетворюються, як правило, в політоніми, тобто позначають усіх громадян даної держави незалежно від їхньої етнічної належності), громадянами і патріотами України. У сфері політичній цей процес і пов'язане з ним ототожнення себе з Україною, як свідчить аналіз орієнтацій російського населення, відбувається швидше, у сфері етнокультурній (зокрема за мовними орієнтаціями) - повільніше.

Необхідно підкреслити, що подолання в самосвідомості частини росіян елементів імперської ідеології і формування у всього російського населення України самосвідомості етнонаціонального типу відповідає не тільки інтересам українського народу й етнічних росіян як його невід'ємної частини, а й глибинним, сутнісним інтересам російської нації і Російської держави. На підтвердження цього доречно згадати оцінку значення появи незалежної України для розвитку Росії, висловлену відомим американським політологом З.Бжезінським. Незалежна Україна, писав він, "не є явищем антиросійським, навпаки - є явищем, по суті, проросійським. Тому що, коли б Росія збереглась як імперія, її народ мусив би й далі жити в державі злиденній і диктаторській. Поява незалежної України є,

таким чином, не лише важливим геополітичним явищем, а й явищем політико-філософським”.